

نەگەرین بەرپابوونا شوڤرەشا ئەیلوولی ب دیتنا حکومەتا عێراقی ل سەردەمی عەبدولکەریم قاسمی 1961-1963 درۆژنامەگەرێیا عێراقیدا

روژین چلبی منیر و هوگر طاھر توفیق
پشکا میژوو، فاکولتیا زانستین مروفایەتی، زانکویا زاخۆ، هەرمیا کوردستان-عێراق

((مێژوویا وەرگرتنا فەکۆلینی: 27 تەبەخی، 2023، مێژوویا رەزنامەندیا بەلافکرینی: 11 کانوونایەکی، 2023))

پۆختە

شوڤرەشا ئەیلوولی ئەو ل 11 ئەیلوولا 1961 ب سەرکردایەتییا مەلا مستەفا بارزانی و بزافا رزگاربخووازا کوردی ل دیروکا هەفچەرخ هاتی ئەنجامدان ب گرنگترین شوڤرەش د میژوویا کوردان ئەوا هەتا ئەفی سەردەمی کارتیکرنا ئەوئ دیار دەیتە هژمارتن؛ چونکە ئەفی شوڤرەشی نارمانجا سیاسی و نەتەوایی و دگەل داخووازرنا مافی نۆتۆنومی د وینەکرنا سنورین دەفەرا کوردیدا ل عێراقی هەبوو، لەورا ئەف شوڤرەشە بوویە نیک ژ بابەتین گرنگ بین روژنامەیین عێراقی.

سەبارەت روژنامەگەرێی و حکومەتا عێراقی د بەلافکرنا چەوانیی و نەگەرین بەرپابوونا ئەفی شوڤرەشی رۆلەکی بەلکیش گێرابوو، لەورا ب ژێدەرەکی گرنگ دەیتە هژمارتن، لئ دەهەمان دەمدا ئەف رۆلە یێ نەرینی بوو تیدا هەولا کیمکرنا شوڤرەشا کوردی کربوو و نەگەرین ئەفی شوڤرەشی بۆ دەولەتین داگیرکەر زفرااند بوو و دەنگۆیەکی خراپ داوو شوڤرەشی و سەرکردایەتییا ئەوئ و دبەرامبەردا رۆلەکی نەرینی داوو حکومەتا عێراقی.

کلێلا فەکۆلینی: مەلا مستەفا، حکومەتا عێراقی، شوڤرەشا ئەیلوولی، روژنامە.

1. پێشەکی

هزر نەدکر دئ شەرەکی درێژ روویدەت هەتا ل دوویماهیکی بوویە نەگەرئ ژناقچوونا ئەوی، لەورا ل پێشیا بارزانی چ نەما ب تنی نامادەکارییەکا بەمز و پێش و مخت و پێرابوونین پینقی ژ لایئ سیاسی و سەربازی ل بەرامبەر رژیما قاسمی بکەت. گرنکیا ئەفی فەکۆلینی د دیارکرنا نافۆدەنگیا شوڤرەشا ئەیلوولیدا ئەوا بوویە ئەگەر پتیریا بابەتین روژنامەیین عێراقی بین ئەوی سەردەمی ل سەر ئەفی شوڤرەشی و سەرکردایەتییا ئەوئ مەلا مستەفا بارزانی بەینە بەلافکرنا، و دگەل دیارکرنا هەلوێست و دیدبووچوونین حکومەتا عێراقی ژ دەستپیکرنا ئەفی شوڤرەشی، و دیارکرنا ئەوان گوتنن نەدروست بین حکومەتا عێراقی ل دور شوڤرەشا ئەیلوولی. ئارمانج ژ ئەفی فەکۆلینی داکو دیار ببیت کوردان بخو ب ریکا بزافا رزگاربخووازا کوردی هەولا ب دەستفەهینانا مافین خوە کرینە، نەکو وەك روژنامە و حکومەتا عێراقی دیار دکن کو دەولەتین داگیرکەر ل پشت ئەوان و ئەگەرئ رابوونا ئەفی سەرەلدانی نە، لئ ئەفیرئ یا گرنگە بەینە دیارکرنا مەلا مستەفا بارزانی ب هەمی ریکان هەولدایە کیشیا کوردی بکەتە کیشیەکا نیف دەولەتی، لەورا بەردەوام هەولا بەدەستفەهینانا لایەنگرێیا دەولەتین بیانی و بین مەزن کربوو.

پتیریا حکومەتین سەردەمی پاشایەتین عێراقی (1921 – 1958) بین ئیک ل دویف ئیک رەتکرنا مافین نەتەوایی بین گەلی کورد کربوون، هەروەسا رەتکرنا چارەسەریین ئاشتەوایی کربوو، ب ئەفی چەندئ بەردەوام ریکا شەری هاتبوو بکارهینان، لەورا میللەتی کورد پێشووازی ب جوش و خروشەکا مەزن ل شوڤرەشا 14 تیرمەها 1958 کربوو، هینقین مەزن ب شوڤرەشی هەبوون، مەلا مستەفا بارزانی (1903 - 1979) سەروکی پارتی دیموکراتی کوردستان و دگەل پتیریا کوردان ل دەستپیکرنا باوەرییەکا مەزن ب بەندین دەستووری کاتی و گوتنن عەبدولکەریم قاسمی د چارەسەرکرنا دوزا کوردیدا وەك چارەسەرییەکا دەستپیکرنا هەبوو، بەلی بەمز بی هینقوونەکا مەزن ل دەف کوردان و مەلا مستەفا بارزانی د جیەجیکرنا چاکسازیین جفاکی و مافین نەتەوایی بین کوردان پەیداوو، ل جەه قاسم بی ژدبا د جەههینانا سوزین داينە کوردان د ئاقا کرنا لیواین کوردی، دا شەر ل کوردستانی رووینەدەت، بەلکو بەروفازی دەست ب دانانا پلانان ژبو شەری و چاقدیرییا باری سیاسی ل کوردستانی و نەهیلانا باندورا بارزانی کربوو، ئەوی هزر دکر ب ئەقان کریاران دئ خەباتا ملی یا کوردان لاواز بیت لی

پرسیار ل سەر ئەگەرین شۆرەشا ئەیلوولی هینابوو خوار ژ ئەوانا: "باکووری عێراقی نیشانەیا پرسەکا مەزنە؟ جەھێ گەلەك پرسیارانە ژبو هەولاً لێگەریانی ل سەر بەرسقا ئەوی راستیا ل باکووری روویدای ئەوی چ نارمانج هەبوو، بۆچی ئەف روویدانە ل باکووری عێراقی هاتە ئەنجامدان؟ بۆچی مەلا مستەفا بارزانی جارەكادی زفیری و دەست ب هیرشان كر و ب دەنگی بلند گازییا دەولەتا كوردی كرابوو؟ ئەوی ئەو چ لایەنێن ل پشت ئەفی بزاقی نە؟ چ لایەن بوون مفا ژ ئەفی بزاقی وەرگرتین؟ ئەف پرسیارە و چەندین پرسیارین دیتەر دماویمی كۆنگرەمیکا رۆژنامەفانیی عەبدولكەریم قاسمی ل 23 ئەیلوولا 1961 گریدای ژبو بەلافەكرنا ئەنجامی سەرکەفتنا حكومەتا عێراقی ل سەر شۆرەشا كوردی، د كۆنگرەمیدا ئەگەر بو ئەفان خالین ل خوارێ زفراندبوو" (الفجر الجدید، ع 504، 24 ایلول 1961):

3. أ- بریتانیا

حكومەت و رۆژنامەیین سیاسیین عێراقی ئەگەرێ سەرەكیی شۆرەشا ئەیلوولی بو دەولەتین داگیركەر و ب تاییەت بریتانیا زفراند بوو ب بەهانیا كو بەرپرسین كورد پینش ومخت هەفكاری دگەل بریتانیا هەبوو (الوحدة⁽²⁾، ع 4، 4 حزیران 1962)، هەر وەك عەبدولكەریم قاسمی د كۆنگرەمیدا دیاركری: "رۆژنامەیین ئینگلیزی و جیهانی پرسیار دكەن و دبیژین، كیبە ل پشت ئەفی بزاقی؟ ئەز دبیژم ل پشت ئەفی بزاقی ئینگلیز بخوونە و ل پشت ئەفی بزاقی نوكەرین ئەوان و هاریكارین ئەوان ئەمریکایە، و دبیت هەندەك چینی دیتەر ل پشت ئەفی بزاقی بن، پشتی دیاربووی ئینگلیز ل پشت ئەفی بزاقینە، دئ ب لئیرسینا ئەوان رابن و ئەگەر ئەم نەچاركرن و ل خوە نەزفیرین و ماینتیكرن كرن دئ ب گرتنا بالیوزخانەیا بریتانی ل عێراقی رابن، ئەفی بالیوزخانەیی كۆژمی نیف ملیون دیناران بو هەوالگیزی ئینگلیز ل سەر ئەفی كاری دوژمنكاری مەزاختیوون" (الثورة⁽³⁾، ع 707، 24 ایلول 1961؛ الزمان⁽⁴⁾، ع 7240، 24 ایلول 1961؛ المبدأ⁽⁵⁾، ع 14، 23 ایلول 1961).

پاشان قاسم هەندەك بەلگەیان دیاردكەت و تەكەزیی ل سەر گۆتتا خوە دكەت كو ئینگلیز ل پشت ئەفی بزاقینە ئەو ژێ ل دەمی ئینگلیزان سامان و سەرەوت و تەقەمەنی و چەك ل سەر یاخگیكران بەلافەكری دەهەمان دەمدا هیزین خوە ئەو ژێ هیزین لیبقی ل باشوری عێراقی ل كوهیتی كۆمكربوون، ل ئەفیری

ژبو ئەنجامدان ئەفی فەكۆلینی و ل سەر كۆمكرنا پیزانینان پشت بەستن ل سەر رۆژنامەیین عێراقی بین سیاسیین حكومی و پارتایەتی بین نەینی و ناشكەرا هاتییه كرن، ئەو ژێ رۆژنامەیا (الزمان و الثورة) ژ رۆژنامەیین لایەنگرین هزرا قاسمی و یا حكومەتی بوون، دیسان رۆژنامەیا (العهد الجدید و الوحدة و صوت العرب) ئاراستەیا ئەوان دگەل ئیكگرتتا نەتوومی یا عەرەبی بوون و رۆژنامەیا (المبدأ) ب زمانحالی پارتا كۆمونیست بوو، بەلی ئەفان رۆژنامەیان هەمیان بەلافكۆكین خوە ب دژی شۆرەشا كوردی بەلافكربوون و دگەل ب كارەینانا هەندەك ژیدەرین دیتەر بو روونكرنا هەندەك پیزانینان ژ ئەوان پەرتووكا (بارزانی و بزوتنەوی رزگارخوازی كورد شۆرشی ئەیلوول 1961 – 1975) یا دانەر (مسعود بارزانی) د ئەفی پەرتووكیدا پیزانینان گرنگ دەربارە ی مزارا شۆرەشا ئەیلوولی هاتییه شۆرفەكرن، هەروەسا پەرتووكا (شۆرشی ئەیلوول لە بەلگەنامە نەینییهكانی ئەمریکادا) یا دانەر (وریارەحمانی).

ل بەر رووناهیا ئەفان ژیدەران بو ئەنجامدان ئەفی فەكۆلینی ریبازا (خواندەنەكا میژوویی) بو دیدوبوونین رۆژنامە و حكومەتا عێراقی ل سەر دەمی عەبدولكەریم قاسمی ل سەر ئەگەرین شۆرەشا ئەیلوولی هاتییه پەیرەوكرن، چونكە ل دویف ئەفی ریبازی دئ ب شۆیهەکی دروست هەلوستی رۆژنامەگەرییا عێراقی و حكومەتا عێراقی ژ ئەگەرین سەرەلدا نا شۆرەشا ئەیلوولی هیتە دیاركرن.

2. ئەگەرین بەرپابوونا شۆرەشا ئەیلوولی ب دیتنا حكومەتا عێراقی ل سەر دەمی عەبدولكەریم قاسمی

پشتی بەرپابوونا شۆرەشا ئەیلوولی ل دەفەرین كوردستان و كریارین حكومەتا عێراقی ل هەمبەر شۆرەشی و كۆنترۆلكرنا ئەوی، حكومەتا عێراقی دماویمی 1961 – 1963 ب دەركرنا هەندەك ئەگەران بو سەرەلدا نا ئەفی شۆرەشی رابوو، عەبدولكەریم قاسمی د كۆنگرەمیکا رۆژنامەفانیییدا ل 23 ئەیلوولا 1961 ئەگەرێ سەرەكیی سەرەلدا نا شۆرەشی ل دویف لئینیرینا حكومەتا عێراقی بو دەولەتین داگیركەر و چەندین لایەنێن دیتەر زفراندبوو ژ ئەوان: بریتانیا و ئەمریکا و ئیكەتیا سوقیەتی و كۆمونیست و دەرەبەگان و چ دانپیدان ب هەبوونا شۆرەشا كوردی ل دەفەرین كوردستان نەكربوو، لەورا رۆژنامەیا (الفجر الجدید⁽¹⁾) د هژمارا 24 ئەیلوولا 1961 چەندین

مستەفا بارزانی و ئینگلیزاندا، و دیارکریبوو: ئەف نامە وەک بەلگە دیاردکەت ژکەفتدا مەلا مستەفا بارزانی پەیوەندی ب ئینگلیزانە هەبوو پلان ددانان ژبو مژویلکرنا لەشکەری عێراقی، بو نموونە لە دەمی باسی بزاقین 1932 - 1933 کربوو و هەندەک نامە لە سەر راستییا ئەفان بزاقان پێشانی پوژنامەفانان کربوو، ل دور پاراستنا بارزانیان و هاریکاریکرنا ئەوان ژلای ئینگلیزانە، ئەوژی کاپتن هولت (Captain Holt) راویژکاری پوژھەلاتی یی بالیوزخانەیا بریتانی لە بەغدا ل سالا 1932 مایتیکرن کربوو ژبو نەھیلانا ھێرشا حکوومەتی ل سەر لایەنگرین ئەوئ و ب دانانا ئاگر بەستەکی دناقبەرا ھەردوو لایەناندا رابوو (الفجر الجدید، ع 505، 25 ایلول 1961)، قاسم دبیزیت: "بزاقین 1933 ب ھێرشین ل سەر ھاوھلاتیان دەستپیکربوو، ئەوژی بەرپرسیاری شیخ محەمەد صەدیق بارزانی دگەل ھژمارەکا چەکداران ھێرشکربووون ل سەر گوندی (بلی) و 10% بەرھەمین ئەوی ب زوری بریووون ل مەھا کانونا ئیکێ 1933 مەلا مستەفا دگەل ھەندەک زەلامین ئەوی د ریکیدا ریگری ل ریفەبەر و فەرمانبەری حکوومەتی ل ناحیەیین دەوربەری گوندی بارزان کربوو و داخواز ژ ئەوان کر حکوومەت (200) دیناران بەدەتی یان ھەیفانە (20) دیناران بەدەتی و گەف ل ئەوان کربوو ئەگەر داخوازا ئەوی بچە نەھین دئ بو کارین ب دژی ئەوان زفرت و پینچ پوژ بو ئەوان دەست نیشانکربوو، بەلێ مۆتسەرفی مووسل پرسیارا ئەفی کیشی ژ مەلا مستەفا بارزانی کربوو، لی ئەوی ئەف داخوازییە رەتکربوو، و دیارکر چ راستی بو نینە". دیسان ھەر ل مەھا کانونا ئیکێ 1933 مەلا مستەفای داخواز ژ حکوومەتی کربوو ئەوی و برایی ئەوی محەمەد صەدیق وەک پۆستەچی ب مووچەیی پینچ دیناران ل دەف حکوومەتی دامەزرینت، ئەف نموونە و چەندین نمونەیین دبتر قاسمی دیارکربووون (الثورە، ع 707، 24 ایلول 1961؛ المنار ع 2148، 25 ایلول 1961 و ع 2149، 26 ایلول 1961؛ الزمان، ع 7240، 24 ایلول 1961).

پاشان قاسم ب پێشاندانا ئەوئ نامەیا مەلا مستەفا بارزانی بو راویژکاری و مزارەتا ناخۆیی یا عێراقی ئیدمۆنزی (Edmunds) ل وەزارەتا ناخۆیی ھناردی رابوو ئەوژی بەرسقا نامەیا ئیدمۆنزی بوو تیدا ھاتبوو مەلایی چ نەفیت ب تتی رازیبوونا ئەوی...، نامەیا دیتەر بالیوزخانەیا بریتانی ل کانونا ئیکێ 1943 بو مەلا مستەفا بارزانی ھناردبوو، ھەندەک مەرج ب کیشی مەلا مستەفایە گریداییوون تیدا بوو، دیسان قاسم دبیزیت هاریکاری

جەھێ کەنەییە دلایەنەکیدا ئینگلیزان باسی دیموکراتی و سەر بەخۆبوونی دکر بەلێ دەھمان دەمدا ھیزین خوە ل کومیتی بەلاقەمکربووون ژبو پاراستنا بەرژمۆھندییین خوە (المنار⁽⁶⁾، ع 2148، 25 ایلول 1961)، لەورا ل ئەفیری عەبدولکەریم قاسم داکوکی دکەت و دبیزیت دەمی یاخیبوون ل باکووری چیبوییی ئینگلیزان کومیت گرتبوو، واتە پیکھە گریدانەک دناقبەرا ئەفان ھەردوو روویداناندا ھەبوو (شبر، المنار، ع 2148، 25 ایلول 1961).

قاسم دبیزیت ئینگلیزان ب ئەفی کاری پەیماننا خوە یاکەف دگەل مەلا مستەفا بارزانی نویکرەفە، داکو حکوومەتا عێراقی بەیتە مژویلکرن ژ دانوستاندنن دگەل کۆمپانییین پەترۆلی بین داکیرکاری، داکیرکاران دگەل مەلا مستەفا بارزانی دەمژمیرا سفر بو بزاقی ل دەستپیکا ئەیلوولی دەست نیشانکربوو، و د دەمەکیدا ژفان بوو ل 28 ئەیلوولا 1961 چافیکەفتن و دانوستاندن دناقبەرا حکوومەتا عێراقی و کۆمپانییین پەترۆلی بەیتە نەجامدان، بەلێ پشتی روویدانا بزاقین باکووری دانوستاندن ھاتبووون راوھستاندن و شاندى دانوستاندن بەرھە بنگەھین خوە ل ژدەرھە چوون ب بەھانی دانوستاندن دگەل ریفەبەری خوە، دەھمان دەمدا دەزگەھی ھەوالگرییا ئەنگلو-ئەمریکی یا مژویل بوو ب نامادەکارییان و بچەھینانا پلان و ریکان بو راکەھاندنا بزاقا یاخیبوونی ئەوا سی سال بو داناتین، بەلێ ب حەفت پوژان ب دووبەھیک ھات، واتا بریتانیا ئەف کارە نەجامدا دا دانوستاندنن پەترۆلی نەھیتە نەجامدان (الثورە، ع 710، 27 ایلول 1961؛ الفجر الجدید، ع 514، 5 تشرین الاول 1961؛ الشریق⁽⁷⁾، ع 557، 15 اب 1962). رامانا قاسمی ل ئەفیری وەسا دیاردبیت، چونکە قاسمی کومیت وەک پارچەبەک ژ دەولەتا عێراقی ھژماردبوو، و ژ ئەگەری ناکوکیین پەترۆلی دناقبەرا بریتانیا و حکوومەتا عێراقیدا بوویە ئەگەر بریتانیا بەرھە ئالییی کوردانە بچیت وەک ریکەک ژبو ژیکفەبوونا ئیکگرتنا عێراقی، دا ھیزین عێراقی ژ کومیتی دویربەفەت (زاید، 2017، 626؛ مچد و جواد، 2023، 964 - 965). لەورا دگوت پیکھە گریدانەک دناقبەرا روویدانا کومیتی و شوڕەشا کوردی دا ھەبوو.

د بەردەوامییا کونگرەبی عەبدولکەریم قاسمی ھەندەک بەلگە بو پوژنامەفانان ل سەر پەیوەندی و نامەگھۆریین دناقبەرا بارزانیان و ئینگلیزان ھەر ژسالا 1933 تا 1945 دیارکربووون، ئەوژی ئەو نامەگھۆریین دناقبەرا شیخ ئەحمەد بارزانی و مەلا

بریتانیا خوە بێ دەنگ نەکر بوو، رۆژنامەیا تالمس یا بریتانی رەتکرنا راگەھاندنن قاسمی ل ھەمبەر ئەوان کربوو (زیدان، 2017، 626)، ھەروەسا رۆژنامەیا (ئیتیلعات) یا ئیرانی دھژمارا 24 ئەیلوولا 1961 دیارکربوو: "ل دۆر داخویمانین عەبدولکەریم قاسمی ئەوین دکوئگرەیی ئەقی دووبماھیک بە لاقەکرین کو ئینگلیز ب ھاریکاریکرنا شۆرەشگێرین کورد ل باکووری رابووینە، لەورا بالیوزخانەیا ئینگلیزان ل بەغدا داخووا روونکرنا بابەتی داخویمانین عەبدولکەریم قاسمی ژ وەزارەتا دەرڤەیا عێراقی کر، وەزارەتا کاروبارین دەرڤە یا ئینگلیز ھەمی توھمەتین عەبدولکەریم قاسمی بێ بنەما و دویر ژ راستیی و دروستیی دانابوو، و بەرامبەر ئەقی چەندئ بالیوزخانەیا ئینگلیز ل بەغدا یادداشتنامەیک گەھاندە وەزارەتا کاروبارین دەرڤە یا عێراقی و ھەمی ئەو توھمەتین دەولەتا عێراقی پالداینە دەولەتا ئینگلیز بێ بنەما دابوون دیارکرن"، دیسان (رۆژنامە دیار دکەت) "دەولەتا عێراقی دقیت دەولەتا ئینگلیز ب ھاریکاریکرنا دگەل شۆرەشگێرین کورد تومەتبار بکەت داکو دەولەتا ئینگلیز دەست ژ پشتمەقانیکرنا کوئیتی بەردەت، و دەولەتا ئینگلیز ب ریکا بالیوزی خوە ل عێراقی ھمفری ترفلیان (Humphrey Trevelyan) وەک نەرازیبوون نامەیکە فەرمی ل دۆر ئەوان توھمەتین حکوومەتا عێراقی رادەستی حکوومەتا عێراقی کر و تیدا رەتکرنا ئەوان توھمەتان کربوو، بەلی دەھمان دەما بالیوزی ناڤیری سەرەدانا کوردستانا عێراقی کربوو و دیدار دگەل ھژمارەکا ئاغا و بەگین کورد کربوو و ژ ئالییەکی دیترڤە خوە گەھاندبوو مەلا مستەفا بارزانی و ھەڤکارییا ئینگلیزان گەھاندبووی" (یوسف، 2017، 517).

دیسان ل سەر ئەقان گۆتاران وەزیری دارایی بێ حکوومەتا قاسمی محەمەد حەدید (1907-1999) دیاردکەت کو مەلا مستەفا بارزانی چ پەیوەندینن سیاسی دگەل بریتانیا نین، چ ھاریکاریین دارایی و جەستەیی پشتی سەرھلانا شۆرەشا ئەیلوولی ژ بریتانیا وەرنەگرتە، بەلی ئەو بە لاقوئین راگەھاندنن عێراقی بە لاق دکەن بنتی ژبو شێواندنا شۆرەشا کوردییە، ھەر وەک مەلا مستەفا بارزانی بخوە دیارکری کو بریتانیا چ ھاریکاری پشکیشی شۆرەشی نەکرییە (البوتانی، 2001، 79؛ زیدان، 2017، 626). ل ئەڤیری دیار دبیت مەلا مستەفا بارزانی داخووا ھاریکاریکرنا ژبو شۆرەشا ئەیلوولی ژ بریتانیا کر، بەلی بریتانیا ھاریکارییا شۆرەشی نەکر بوو ھەتا ھاتنا بالیوزی بریتانی (ھمفری ترفلیان) بو دەڤ مەلا مستەفا بارزانی نامادەیا حکوومەتا بریتانی ژبو ھاریکاریکرنا شۆرەشی دیارکربوو،

راویژکاری سیاسی ل کەرکوک کاپتن ستوکس (Stokes) ل 30 کانوونا ئیکی 1943 سەرەدانا مۆتسەرفی ھەولێر کربوو و نامەیک دگەلدا بو مەلا مستەفا بارزانی ل دەمی مۆتسەرفی پرسیار ژ ئی کری چ د ئەقی نامیدا ھەبە، گۆتی ئەڤ نامە ھندەک نامۆژگارینە داکو کریارین خوە ب رابوستینیت، بەلی پشتی نامە گەھشتیە مەلا مستەفا ھیرش ل سەر بنگەھین پۆلیسان ھاتەکر و ھاتە دورپچکر، ھەر ل سەر بزاقین 1944 و 1945 میجرمورو (Meijer Morrow) ل مەھا ئادارا 1945 گەھشتە زیبار و کۆمبوون دگەل مەلا مستەفا بارزانی ئەنجامدا و پاشان کۆمبوونەک دیتر دگەل ھەریمداری زیبار ھەر ب نامادەبوونا مەلا مستەفا بارزانی ئەنجامدا ل دەڤ ھەریمداری دیارکربوو ئەحمەد بارزانی ب ئەقان بزاقان رادبیت، بەلی ھەریمدار د ئەوی دەمیدا دبیزتە حکوومەتی سی ئەفسەریین بریتانی بین ھاتینە دەڤەرا بارزان، و ئیک ژ رەڤوکان ھەر ل مەھا ئادارا 1945 دبیزتە ھەریمداری زیبار بزاقا ئەوان یا ب پشتمەقانە و دئ حکوومەتەکی دناڤخوییا عێراقیدا دامەزرین و حکوومەتا ئەوان یا نوی دئ سلیمانیی و کەرکوک و ھەولێر و خانەقین و دەوک بخوڤەگرت، بەلی ل دەمی بریتانیا ژشەری جیھانیی دووی ب دووبماھیک ھاتین ئەو پشتمگۆھ ئیخستبوون، ب تتی بو بەرژوھەندیین خوە و مژولکرنا لەشکەری عێراقی بکارھیناتبوون، و ل 27 تەباخا 1945 مەلا مستەفا نامەیک بو بالیوزی بریتانیا ل عێراقی سیر کیناھان کۆرنوالیس مید (Sir Kinahan Cornwallis) (1941 - 1945) ھناردبوو و تیدا دیارکربوو، حکوومەتا عێراقی ب کۆمکرنا لەشکەری ژبو ھیرشکرنا ل سەر ئینگلیزان رابوو و دقیت ھوین ئەوان ب رابوستین، ل مەھا ئەیلوولی نامەیکە دیتر بو کۆرنوالیس مید ھناردبوو و تیدا دیارکربوو "ئەگەر کیشەیا مە دگەل حکوومەتا بریتانی بیت ئەم ھەمی دئ ب گیان و سامانی خوە خوە ئیخە دبن دەستی ھەو دا، بەلی ئەگەر کیشە دگەل عەرەبان بیت شەرمزارییە بو کوردان بەنداتی بو عەرەبان بکەن" ب ئەقی شیوہی گەلەک نامەگھۆرینن دیتر دناڤەرا ئەواندا دیارکربوو (الثورە، ع 707، 24 ایلول 1961؛ المنار ع 2148، 25 ایلول 1961). وەکو دیار ب ئەقان نمونەیان عەبدولکەریم قاسمی داکۆکی کربوو پلانا شۆرەشی بریتانیا دگەل مەلا مستەفا بارزانی دانای و ھەردوو لایەن ئەگەریین سەرھلانا شۆرەشا ئەیلوولی نە و ب ئەقان گوتتان خوە دناڤا خەلکیدا دابوو پیش.

بەلی د بەرامبەر ئەقان تومەتبارین حکوومەتا قاسمی دھاریکاریکرنا ئینگلیزان بو شۆرەشا کوردی،

رەتکریبوو ژبەرەندی زقیری عیراقی، بەلێ ل ئەقیری دەلیقەیکە زبیرین بوو رۆژنەفایان بۆ خوە بکارهینای، رابوو ب داگرتنا لیستەکا مەرجان پینشکیشی مەلا مستەفای کربوو، ئەگەر مەلای مەرجین ئەوان بجههینا ل بەرامبەر ئەو دی هاریکاریا مەلا مستەفای د بزافا ئەویدا کەت...، ل دیاربەکرێ مەلا مستەفا بارزانی دگەل هەردوو ئەفسەری ئەمریکی (ئەنطوان دیفری هەز و کون بیرکنز) کۆمبوون کربوو بۆ ماوەی سێ رۆژان دانوستاندن دناقبەرا ئەواندا بەردەوامبوو، هەردوو لایەن گەهشتە ریککەقتەکا دەستپیک و پستی بورینا (20) رۆژان ل سەر کومبوونا دیار، شاندهک ژ پینج کەسین هەوالگیرییا ئەمریکی دناقبەرا ئەواندا بیرکنز ب تێ بوو هەری دگەل ئەواندا نەبوو، گەهشتە دیاربەکرێ پستی دانوستاندن چوار رۆژان دناقبەرا ئەواندا فەکشای، ب کۆژمێ (10) ملیون دینار وەک دەستپیکەک دابوونە مەلا مستەفا بارزانی، داکو وەک نیشانەکا فەشارتی بمنت و کەس ب ریککەقتا ئەوان ناگەدار نەبیت، لێنێرین ب هەمی ئاراستەیان بەرەف روسیا و ئینگلترا فەجیت، ب ئەقی شیوهی ل دوویماهیکی هەردوو گەهشتە ریککەقتی" (صوت العرب، ع135، 30 کانون الاول 1965).

رۆژنامەیا (الشرق) و (العهد الجديد)⁽⁹⁾ و (الایام)⁽¹⁰⁾ دهژمارین خوە بین رۆژا 27 تەباخا 1962 بابهتین مانتشیت خوە ل ژیر نافونیشانی "امریکا تزود البرزانی بالسالاح عن طریق ترکیا، سالاح امریکی من ترکیا الی العصاة: ئەمریکا چەکی د دەتە بارزانی ب ریکا تورکیا، چەکی ئەمریکی ژ تورکیا بۆ یاخیبوویان" بەلافەکرەبوو، تیدا دیارکربوو: "رۆژنامەیا تایمس یا لەندەنی ل رۆژا شەمبەیی ل 25 تەباخا 1962 بەلافەکرەبوو: "دو کەس ژ ئەندامین هەناردین سەربازین ئەمریکی ل تورکیا ئەو ژی (ئارنست شفازنباخ Ernst Schwanebeck و الین سیمون Ellen Simon) ل رۆژا ئەینیا بوری [24 تەباخا 1962] ل تورکیا هاتبوون دەستەسەرکرن ب تاوانا قاچاغچیا چەکی بۆ تورکیا، پستی چەک و کەل و پەلین لەشکەری ل دەف شفازنباخ و سیمون هاتی دیتن و کریارا ئەوان دیاربووی ئەو ژی دا ئەقی چەکی ب قاچاغی بۆ یاخیبوویان ل باکووری عیراقی هتیرن، لەورا ل ئەقیری دیاربیت کاری ئەفان هەردوو ئەمریکین هەناردین سەرباز ئەمریکی ل تورکیا رمانەک هەبوو ئەو ژی ئەمریکا یی هاریکاریا کوردان دگەت" (الشرق، ع567، 27 اب

لەورا ل ئەقیری دیاربیت راستە بریتانیا نە دگەل ئارامیکرنا بارو دۆخین عیراقی بوو ژبو بەرژمەندیین خوە، بەلێ نە وەک حکومەت و رۆژنامەفانییا عیراقی دیارکەت بریتانیا ئیک ژ ئەگەری سەرەلانا شۆرەشا ئەیلوولی یە؛ چونکی ل دەستپیک ئەگەر و ئارمانجا شۆرەشی یا دیاربوو ژبو بەدەستەهینانا مافین نەتەوییی بین گەلی کورد د سنورین مافی ئۆتۆنۆمی دچوارچووئی دەولەتا عیراقیدا بوو و چ گریدان ب دەولەتین داگیرکاریا نەبوو.

4. ب- ئەمریکا

ئیک ژ ئەگەری دیتەر بین پشەفان بۆ بەرپابوونا شۆرەشا ئەیلوولی ل دویف لێنیرنا حکومەتا عیراقی و رۆژنامەیین عیراقی ئەمریکا بوو ئەو ژی قاسم د کۆنگرەمیەکی رۆژنامەفانیی 23 ئەیلوولا 1963 دیارکربوو ئەمریکا هاریکارە دگەل ئەقی بزاقی (الزمان، ع7240، 24 ایلول 1961؛ الثورة، ع707، 24 ایلول 1961)، بەلێ رۆژنامەیین عیراقی هەر ژ سەردەمی سەرەلانا شۆرەشا ئەیلوولی و هەتا ل سەردەمین پستی کەفتنا عەبدولکەریم قاسمی بابەتی ئەمریکا و هاریکاریا ئەو دگەل سەرکەردایەتییا شۆرەشا ئەیلوولی گەلەک جارن نازراندبوو، نمونە ل سەر، رۆژنامەیا (صوت العرب)⁽⁸⁾ دهژمارا 30 کانوونا ئیک 1965 گۆتارەک ل سەر ریککەقتا دناقبەرا ئەمریکا و مەلا مستەفا بارزانی هەر ژبەری دەستپیکرنا شۆرەشا ئەیلوولی هینابوو خوار: دەستپیکا بابەتی ب ئەفان پەشقان دەستپیکربوو "نەز نزانم نەینیا پیکەگەریدا خەلکی ب مەلایقە چیبە... ئەو دناق دەستین ئینگلیزاندا مەزن بووی... پاشان رەقی و چوویە ئیکەتیا سۆقیەتی ژبو بەرەهەکرنا گروپەکی دیتەر ژ ریکران... پاشان زقیری،... دگەل دوو ئەفسەری هەوالگیرییا ئەمریکی ل دیاربەکرێ سێ رۆژان کۆمبوو؟ ئەو ژی (ئەنطوان دیفری هەز Antoine Devry Hans و کون بیرکنز Cohn Perkins)... ئەقیری ئەفە ژنیشکەکیقە بوو... یان ل ئەقیری پلانەکا پینش وەخت ژلای داکگیرکەرانی هاتیە دارشتن بۆ ئافراندا نازاوهی... و تیکدان و خراپکرنی ل باکووری وەلاتی... پەیمانەکا نەباش ل دیاربەکرێ پەیمانەکا نەپیرۆزە ئەوا مەلا مستەفای ب داگیرکاریا رۆژنەفایقە گریدەت ئەوا دماوەیی سالتین یاخیبوونا بارزانی نەهاتیە ژناقبەرن... ئەو بەردەوام پەیوەندی دگەل ئینگلیزا هەمی و مووچە و خەرجی ژ بالیوزخانەیا بریتانی وەردگرت، بەلێ ئەو هاریکاریا مەزنتەر دقیان، لەورا ل ساللا 1961 سەرەلانا ئیکەتیا سۆقیەتی کربوو ژبو وەرگرتنا هاریکاری و پینشەفانیی، بەلێ روسیا

رۆژنامەیا نیویورک تایمس (The New York Times) یا ئەمریکی دانا ادامز شمیدت (Dana Adams Schmidt) ئەوئ هاتییه کوردستانی بۆ ماوهیی (10) رۆژان دگەل مەلا مستەفا بارزانی روینشتی خوار و دانوستاندنن دناقەرە ئەواندا د رۆژنامەیا نیویورک تایمس گوتارەک ل سەر دانوستاندنن ئەوان هینابوو خوار" مەلا مستەفا بارزانی دماوهیی ئاخذننیدا داخوازا هاریکاریی ژ وەلاتین ئیکگرتنن ئەمریکی ب ئەفی شیوازی کربوو: "ئەئ ئەمریکا هون نەشین ل سەر هەلوپستی پشت گوھ ئیخستتئ بۆ ماوهیک دریز بەردەوام بن؛ چونکە هەر ئەم دئ ب سەرکەش، هاریکاریا هەوه بۆمە دئ د بەرژمەندییا هەوهدا بیت؛ چونکی کورد میللەتەکی پاشەرۆژییه د رۆژەلاتا ناڤیندا و ئەم دئ گەلەکە مفايي گەهینن و لایەتین ئیکگرتنن ئەمریکی ل دەمئ پارتین کۆمونیست ب خزمەتا ئیکەتیا سوڤیەتی رادین ئەم ژئ دئ د خزمەتا هەوه داين" ئەرئ ژ ئەفی گوتتئ راستی تر هەیه ئەوا جەنرالئ رێگران بۆ هەناردی رۆژنامەیا نیویورک تایمس ئەمریکی گوتئ؟ ئەفە گوتتەکا راستە ب گوتتا یاخیکەر بارزانی؟ ئەفە ئاخذننا نوکەرئ ئەمریکیه، بەلئ ئەفەیه نوکەرییا بارزانی بۆ داگیرکارین ئەنگلو – ئەمریکی ئەیا سەیروسەمەرە و ئەیا نوپیه دەربارەئ ئەوین دزانن هەر ژسەردەمئ 1931 دەمئ بارزانی دانپیدان بۆ هەمان هەناردی کری و گوتئ "... بارزانی ل سالا 1931 ب دژی عێراقیان راوەستان و ئینگلیزان د ئەفی لایەنیدا هاریکاریا ئەوان کربوو...، جارەکا دی بارزانی ل سالا 1943 پشتی کۆمکرنا هۆزین لایەنگرین خوه هەڤڤریا حکومەتی کربوو، بەلئ ل سالا 1945 هاتە شکاندن، و چووێه ئیرانی ل دەمئ کۆمارا مەهاباد دامەزراندی و مەلا مستەفا بخوه دبیزیتە هەناردی ئەمریکی: ل سالا 1946 ئەز چوو مەتەرانی بۆ ماوهیی (40) رۆژان و سەرەدانا بالیوزخانەیا ئەمریکی کر و داخوازا هاریکاریا ئەوان کربوو. و نوکە ئەم دسالا 1962 پشتی عێراق ب دروستی ل سالا 1958 ژدەستئ داگیرکاران هاتییه نازادکرن و کۆمارا نوپئ هاتی دامەزراندن جارەکا دی مێژوو دووبارە بوویفە وەک ل سالا 1931 داخوازا هاریکاریا ئینگلیزان و 1946 داخوازا هاریکاریا ئەمریکان، کو دڤیا سەرنا ئەمریکیا بۆ خوه بکیشت، کو دئ ل گەل ئەمریکیا راوەستت ل دەمئ شەرئ جیهانیی سینی روویدەت ئەگەر هاتوو ئەمریکا هاریکاریا شۆرەشا مەلای ب چەک و تەقەمەنی و سامان و سەرۆمئ کر، وەکو دیار مەلا مستەفا بارزانی یئ هەول ددەت د ئەقان دوویماهیکاندا سەرکردایەتییا بزاقا کوردی بکەت و ل

1962؛ العهد الجديد، ع510، 27 اب 1962؛ الايام ، ع112، 27 اب 1962).
 رۆژنامەیا (العهدالجديد) دەرژمارا 25 ئەیلوولا 1962 بابەتی مانشتی خوه ل ژیر نافونیشانی "من الذی یسند المتمرذ البارزانی: کینه پشتگیریا یاخیکەر مەلا مستەفا بارزانی دکەن" بەلافەکربوو، تیدا دیارکربوو: "رۆژانە بەلگە دیاردین کو ئالین داگیرکاریی هاریکاریا یاخیبووین ل باکوورئ عێراقئ دکەن، کو پشتی دوپچوونا رۆژنامەیین تورکی وەسا دیاردیبت دەولەتین داگیرکاری ب ریکا تورکیا و ب هاریکاریا ئەردئ تورکیا ب هەناردنا نازووڤهئ و جلوبەرگان و چەکی و فیشەکان بۆ یاخیکەرەن ل باکووری رابووینە، پشتی ل 11 ئەیلوولا 1962 پرسیار ژ سەرۆک کۆمارئ تورکیا جەمال کورسیل سەر رایا ئەوی ل سەر یاخیبوونا بارزانی هاتی کرن و بەرسقا ئەوی دبیزیت: ئەف بزاقین هەنئ نە ژلایی مەلا مستەفا بارزانی هاتنە دانان بەلکو ئەف بزاقە بجەهینان و فیانا هەندەک لایەنین دەرفەیه و گوت: تورکیا زانین ل سەر نارمانج و پالدرین ئەقان لایەنان ژبۆ سەرهلدانا ئەقان بزاقان یا هەئ، لەورا ل ئەڤرئ رۆلئ داگیرکاران و کەسین لایەنگریا ئەوان دکەت دروستی دیاردیبت، کو ئەمریکا یا ب ئەفی کاری رادیبت و تورکیا هاریکارە دگەل ئەوان" (العهدالجديد، ع535، 24 ایلول 1962). بەلئ دبنەمادا تورکیا ب هیچ رەنگەکی هاریکاریا شۆرەشا ئەیلوولئ نەکرپیه، بەلکو ریزمیەکا زۆرا لەشکەرئ خوه ل سەر سنۆران دانابوو ژبۆ نەهیلانا دەربازبوونا شۆرۆشگیرین کورد بۆ تورکیا (بابلا، 2017، 647).
 رۆژنامەیا (العهدالجديد) دەرژمارەکا ژمارەیین خوه گوتار ل ژیر نافونیشانی "بارزان فی خدمۃ الامریکان: بارزان دخزمەتا ئەمریکا دا" بەلافەکربوو، تیدا دیارکربوو: "وه دیارە نافونیشانی گوتارئ یئ سەرسورمانە ل دەف هەندەک کەسانین ئەوین هەتا نوکە سروشت و پالدر و ئەنجام و هیزا بیانی ئەوا ل پشت یاخیبوونا بارزانی نزانن و تیناگەهەن یان خوه تیناگەهینن، د ئەفی گوتاریدا باسی ئەمریکا و ئینگلیزا و کۆمپانیین پەترۆلین کارکەر ل عێراقئ و پشتەقانیین پەیماننا سننو هەولددەن کونترولی ل سەر کۆمارا عێراقئ بکەن و ب ریکا پشتەقانییا یاخیکەر مەلا مستەفا بارزانی، ل جەئ یاخیکەر مەلا مستەفا بارزانی خزمەتا کۆمارا عێراقئ کربا ئەو کۆمارا مافی هاونیشتمانییونئ دایئ و عەرەب و کورد کرپنە هەڤشک د وەلاتیدا، بەلئ بەروفاژی ئەو یئ خزمەتا ئەمریکیان دکەت و بەلگە ژ زاردەڤئ بارزانی بخوه هاتییه فەگواستن ژ هەناردی

ئەوئ یین دەستینکی ل سەر داخوایین بارزانی بوون، و نێزگەهین داگیرکاری و سەهیونیزم پشکداریا ئەفئ هەوئ کربوون، وەك نێزگەهئ لوزان ئەوا ب نافۆدەنگ ب نەبوونا گرنگییا ئەوئ ب رۆژەهلاتا نافینقە رۆژانە ل سەر پێشەتین شۆرەشی و مەلا مستەفا بارزانی دناخت، دگەل نێزگەهئ لوزان نێزگەهین ئەلمانی ل وەلاتین ئەوروپا نافین و رۆژنافا ئەوئ ل بن کارتیکرنا سەهیونیزم ل سەر بابەتی دناختن، هژمارەکا ئەندامین ئەنجومەنا پیران یا ئەمریکی وەك (خاتینا روزفلت Roosevelt⁽¹¹⁾) و ولیم دوکلاس William Douglas⁽¹²⁾) ب نازاندنا کیشەیا بارزانی رابوون و داخوای ژ حکومەتا و لایەتین نیکگرتین ئەمریکی کربوو دانپیدائ ب دۆزا ئەوان بکەت و هاریکاری ئەوان بکەت، و ژ لایەتی دیپلوماسی دەزگەهین سەهیونیزم و داگیرکاری کەسەك هەلبژاردبوون بۆ خزمەتا بارزانی و و بەلاقەکرنا گازییا بارزانی ل ئەوروپا ئەوژی (میر کامیران بەدرخان) بوو، ئەوئ ب ریکا رەوشەنبیری و نێزگەهئ رادیویی و رۆژنامەفانی کارئ پروپاگەندەیا بزاڤا بارزانی دکر، بنگەهئ بەدرخانئ یئ پروپاگەندەیی و دیپلوماسیەتی پاریس بوو، بەلئ بەردەوام دچوو ئەمریکا، وەکو دیار ژبەری ماومەهکی وەك بالیوزئ مەلا مستەفا بارزانی سەرەدانا و لایەتین نیکگرتین ئەمریکا کربوو ژبۆ بەدستەفەهینانا پشەتەفانی ئەوان" (الثورة، ع 1001، 21 ایلول 1962).

مەسعوود بارزانی دیاردکەت: "مەلا مستەفا بارزانی و سەرکردایەتی شۆرەشی گرنگیەکا مەزن دابوو کو بشیت کاربەکن ژبۆ ئەوئ چەندئ رێقەبەرییا ئەمریکا بایەخئ ب پرسی کوردی بکەت؛ چونکە وەسا هزرەدکر کو ئەمریکا دەولەتەکا مەزن و خودان دەستەلات و ژیدەرین سامانییە، شیانین هەیین ب هاریکارییا خوە دگەل کوردان چارەنقیسی شۆرەشی ب راستی بگهۆرت، و نەخاسە ب هەبوونا پەیوەندیین ئەوئ یین بەیز دگەل تورکیا و ئیران..." (بارزانی، بەرگئ سییەم، بەشی دووم، 2004، 211).

د ئەفان بەلاقوکاندا دیاردبیت راستە حکومەتا عێراقئ و رۆژنامەیین ئەوئ ئەف بەلاقوکه ژبۆ کیمکرنا سەنگا سەرکردایەتی شۆرەشا کوردی بەلاق دکر، و دهندهك ئالیاندا شاشی و زیدەرویی د ئەفان گوتاراندا دیاردبیت بتئ نارمانجا ئەوان پروپاگەندەیه بۆ حکومەتا عێراقئ ب دژی شۆرەشا کوردی، بەلئ دەهەمان دەمدا تیدا هەوئین مەلا مستەفا

سەر هندی را گەلئ کورد یئ دلسوز ژ ئەفئ خیانەتی و ژ ئەفان تاوانان یئ بی گونەهە، ئەو ژکەفندا دگەل براین خوەیین عەرەبن دخباتنا ئەواندا وەك ل دەمی شۆرەشا بیستی و شۆرەشا 14 تیرمەهئ رۆلەك مەزن هەبوون، کورد بخوە وەفادارن ب تنئ مەلا مستەفا یئ ئەفان کاران دکەت... ئەفەیه راستیا بارزان و راستیا جەنرالی رێگریی و تاوانبارین شیکاغو" (العهد الجديد، ع 542، 2 تشرین الاول 1962؛ ع 543، 3 تشرین الاول 1962). ل ئەفیرئ دیاردبیت کو بارزانی دقیا کوردان بیخته دچوارچووقئ سیاسەتا براگماتی یا و لایەتین نیکگرتین ئەمریکا ل رۆژەهلاتا نافین و ب دیارکرنا چەندایەتییا مفایئ کوردان د ناکوکیا ئەمریکا دگەل نیکەتیا سوقیەتی رابوو(احمد، 2017، 572). و ژ لایەکی دیترفە ئەمریکا دقیا ب جەهەینانا ئارامیکرنا هەرمی رابیت ل سەر کینستی کیشەیا کوردی. داکو عێراقئ ژ کیشەیا فەلەستین و کوهیتی و پەترۆلی دوبریخت تاییەت ئەف چەندە د دوویماهیکا سالین شیسەتندا پتر دیاردبیت (خاروداکی، 2013، 278).

رۆژنامەیا (الشرق) دەژمارا 15 تەباخا 1962 بابەتەك د مانشینتی خوە ل ژیرنافونیشانی "بارزانی یەدد بالاستعمار و شرکاتە: بارزانی گەفان ب داگیرکاران و کۆمپانیین ئەوان دکەت" بەلاقەکر بوو، تیدا دیارکربوو: "نیک ژ لایەنگرین مەلا مستەفا بارزانی سەرەدانا لوبنانئ کربوو و بۆ رۆژنامەیهکا لوبنانی دیارکربوو ئەگەر هاتوو کۆمارا عێراقئ داخوایین کوردان ل دویف یاسایئ جە نەهینان، ژ کەرب و کیناندا دئ ب کۆمپانیین پەترۆلی گەفان ب ژناقبرنا دەستەلاتئ و حکومەتا قاسمی کەن، لەورا ل ئەفیرئ دیاردبیت یاخیکەرین تاوانبار پشتی شکاندن و ژناقبرنا ئەوان هەتا ئەفئ دەمی دانپیدانا خوە ل سەر داگیرکاران دکەن، جارەکادی گەفان ب مەزنین خوە یین داگیرکار دکەن، بەلئ ئەم دبیژنە ئەوان نە داگیرکار دشین گەفان ل مە بکەن و نە دشین دەستەلاتئ ژناق ببەن، بەلئ کەس نەشیت ئەفئ چەندئ بکەت؛ چونکی گەل و لەشکەر نیک ریزن و لایەنگرین سیاسەتا عەبدولکەریم قاسمینه" (الشرق، ع 557، 15 أب 1962).

رۆژنامەیا (الثورة) دەژمارا 21 ئەیلوولا 1962 راپورتەك بەلاقەکر، و تیدا دیارکر: "سەهیونیزم دگەل بارزانیه، ل دەمی بارزانی داخوایا هاریکارییا و لایەتین نیکگرتین ئەمریکی کری، رۆژنامەیین رۆژناقیئ ئەوئ ل بن کارتیکرنا سەهیونیزمیدا، هژمارەکا بەرپەریین خوە بۆ داخوایین مەلا مستەفای تەرخانکربوو وەك رۆژنامەیا لوموند (Le Monde) یا فەرەنسی دماوەئ مەها تەباخا 1962 پتریا بابەتین

کۆمۆنیستی یا دیاره، ئارمانجا ئەوی دەرکرا کۆمۆنیستین ل عێراقی، داکو ب دژی بارودۆخین ئەوی ل ژدەرڤه ب راوەستین، ژ ئەوان کەسانین داخوازکرین بۆ ئاهەنگی محەمەد حوسین ئەبولعیس ئیک ژ سەرکردهیین پارتا کۆمۆنیست و خودانی رۆژنامەیا (صوت الشعب) بوو، و ئەیی رۆژنامەفان بوو لەورا حکومەتی ریک نەدا رۆژنامەفانان بچین ب تتی ریک دابوو مەلا مستەفا بارزانی ب تتی گەشتی بکەت، مەلا مستەفا چووێه مۆسکۆ و مابوو ل ئەوی، ل دوویماهیکی قەگەر و رابوو ب گازییا داخوارییا دەولەتا کوردی و سەرکردهییا تاوانبار و ریکران ل باکووری عێراقی کر، بەلی ل ئەقیری پرسیارەک دەیتە ئاراستەکر، ئەوی مەلا مستەفا کۆمۆنیست بوو؟ بەرسف: نەخیر بەلکو چەپەرەمەکی نەتوندرو بوو، و کەقتوو ل ژیر کۆنترۆلا چەپەرەیین توندرو، باشە چیه ل پشت بزاقا بارزانی؟ هەواکیرین کۆمۆنیست نەشین دەفەرا رۆژەلاتا ناڤین پشنگوھ باڤین، د ئەفی لایەنیدا خوە ل بەرامبەر سێ دەرگەهان دینیت ئەو ژێ ئیران و عێراق و تورکیا، لەورا کۆمۆنیست ب تاقیکرنا هەبوونا خوە ل عێراقی رابوو، بەلی ل دوویماهیکا تاقیکرنی بۆ دیاربوو، سیستەمی کۆمۆنیستی سەرکەفتنی ل عێراقی ناهینتن و زیدەباری ئەوی چەندی هەبوونا ئەفی سیستەمی ل عێراقی پیدقی ب کۆنترۆلکرنا ل سەر ئیرانی هەیه،... لەورا ل ئەقیری دشین لئیرینی ل سەر فشارا کۆمۆنیستی یا مەزن ئەوا ئیران توشبووی بکەن و هەر ل ئەقیری دشین لئیرینی ل سەر بزاقا نوی ئەوا ل باکووری عێراقی ب تاییەت ئەو شۆرەشا ل باکووری عێراقی ب پشکەک گرنگ ژ پلان و پینگافین ئیکەتیا سۆڤیەتی ب ئاراستەیا رۆژەلاتا ناڤین هاتبوو دانان بکەن" (الفجرالجديد، ع 504، 24 ایلول 1961).

ئەو کارێ گومان مەزن کری ل دەف عێراقییان کۆمۆنیست ل پشت بزاقا بارزانی بوون؛ ئەو ژێ ل دەستپیکێ کۆمۆنیستان هزرەکر هیرشین حکومەتی ب دژی دەرەبەگان و رەگەزین ژناقچوین کەفتەپەرستن؛ چونکە کۆمۆنیست هەر ژدەستپیکا عەبدولکەریم قاسم هاتی ل سەر دەستەلاتی ب دژی دەرەبەگان راوەستیا بوون (الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق، تشرین الثاني، 1979، 10)، لەورا ل دەمی سەرهلەدانا شۆرەشا ئەیلوولی پارتا کۆمۆنیست یا نەینی ل عێراقی ب بەلاقەکرنا هەندەک بەلاقۆکان رابوو و د ئەفان بەلاقۆکاندا پشەفانیا کوردان و مەلا مستەفا بارزانی کربوو، بەلی دبنەمادا ئەفی پارتی لایەنگرییا شۆرەشا ئەیلوولی نەکر بوو؛ چونکە د پەيوەندییەکا باش دابوو دگەل حکومەتا

بارزانی دیار دبیست ژبو بدەستەهینانا پالیشتیا دەرڤه بۆ شۆرەشا کوردی و ب تاییەت دگەل هزرا ئەوی یا پشکەقتنخووز د بدەستەهینانا هاریکارییا ئەمەریکا دا، ئەو هزرا ئەوی ژ ئەمەریکا دسالیین شییستاندا دکر د پاشەرۆژیدا وەسا پەیدا بوو، هەتا ئەفی سەر دەمی ئەمەریکا رۆلەک مەزن دجیهانیدا دگێرت .

5. ج ئیکەتیا سۆڤیەتی

پشتی بەرپابوونا شۆرەشا ئەیلوولی رۆژنامەیین عێراقی گەلەک گرنگی دابوو نالیین داگیرکاری وەک ئیک ژ ئەگەریین بەرپابوونا شۆرەشا ئەیلوولی ژ ئەوان نالییان ئیکەتیا سۆڤیەت و کۆمۆنیست گەلەک بابەت ل سەر کۆمۆنیستان و پشنگیرییا ئەوان بۆ شۆرەشا ئەیلوولی و مەلا مستەفا بارزانی دیارکربوو، کەسەک ب ناڤی عەبود شوبر چەندی گوتار د رۆژنامەیا (المنار) ل ژیر ناڤویشانی "لقد انتصر العراق فایة فنة اندحرت: عیراق ب سەرکەفت بەلی چ تاخم شکەستن هینا " بەلاقەکر بوو، تیدا دیارکربوو: " یا بەرنیاسە مەلا مستەفا بارزانی نەکەسەک کۆمۆنیستە ب واتایا کۆمۆنیستی یا دیار هەتا ل دەمی چووی روسیا نەبوویە کەسەک کۆمۆنیست، بەلکو کارتیکەر بوو ب پرنسیپین چەپەرەو، کۆمۆنیستا نیڤ دەولەتی وەک هاریکاری و پشەفانی وەرگرت بۆ جەهەینانا ئارمانجین خوە، بەلی بلا بۆ مەلا مستەفا بارزانی دیار بیت کۆمۆنیست و ئیکەتیا سۆڤیەتی هەر ئەو بوون ئەوین خیانەت ل سالا 1946 ل دەفەرا ئازەربەيجانی ل کوردان کرین، ل کۆمارا کوردستان ل مەباد، کو گەلەک سۆزداینە کوردان و جەه نەهینابوون؛ چونکی بەرژمەندییا روسیا ل پینشیا هەمی کارانە ب تتی ل دویڤ بەرژمەندییین خوە دچین، وەکو هین دبینن چەوا مەلا مستەفا بارزانی ل دویڤ تیورا مارکسی و لینینی ب ئەفی پلانی ل باکووری عێراقی رابوو، بەلی سەرکەفتن نەهینا و دەولەتین داگیرکاری دگەل مەلابی د ئەفی پلانییدا هاتنە شکاندن" (شیر، المنار، ع 2151، 30 ایلول 1961، ع 2153، 2 تشرین الاول 1961، ع 2155، 5 تشرین الاول 1961؛ ع 2156، 6 تشرین الاول 1961).

رۆژنامەیا (الفجرالجديد) دەرژمارا 24 ئەیلوولا 1961 راپورتەک بەلاقەکر، و تیدا دیارکر: " ل دەمی [ئاهەنگین بیرەمەرییا چل ودوو سالییا] شۆرەشا ئۆکتۆبەری یا کۆمۆنیستی [1917]، موسکوی ل [6 چریا دوییی 1960] داخواری بۆ مەلا مستەفا بارزانی و هژمارەکا رۆژنامەفانین کۆمۆنیستین عێراقی هەناردبوو، داکو ل ئاهەنگا هەلکەفتا شۆرەشا ئۆکتۆبەری نامادە ببن، ئیکسەر حکومەتا عێراقی هەسنکربوو ل پشت ئەفی داخواریی پلانیەکا

هه‌میین حکوومه‌تا بریتانی هاریکار و پالپشتیا نه‌قی بزاقینه، له‌ورا قاسم بالیوزخانیا بریتانی دگهل هه‌قالین نه‌وی نه‌میریکا ب دایکا بزاقی ده‌ژمیریت (الثورة، ع 708، 25 ایلول 1961؛ الفجرالجديد، ع509، 29 ایلول 1961)، به‌لی ل نه‌قیرئ قاسمی به‌رسف ب نه‌قی شیوهی دابوو؛ چونکی کهسه‌کی پشته‌قانی کومونستان بوو، پشتهی ژناقبرنا په‌مانا به‌غدا ل 24 ئادارا 1959 و ب گریدانا ریکه‌قنتین ئابووری دگهل ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی رابوو، پیکه‌هۆرینین ره‌وشه‌نیری دناقبرنا ئه‌واندا هه‌بوو ئه‌وی ژنی هنادنا قوتابینین عیراقی بو ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی ژبو خواندنی... (مار، ج 1، 2009، 33)، له‌ورا ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی دقیا پاراستنا سه‌قامگیریا سیاسی ل عیراقی بکه‌ت ژبو به‌ژمه‌ندیین خوه، د نه‌قی چوارچووقیدا ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی ب دژی ناکۆکیین دناقبرنا عه‌بدولکه‌ریم قاسمی و سه‌مرکردایه‌تیا کوردی بوو، به‌لی سو‌قیه‌تی سیاسه‌تا دووسه‌ری بکارهینابوو، و هاریکاریا هه‌ردوو لایه‌نان کوردان و قاسمی دکر داکو هه‌ردوو لایه‌ن ژناق نه‌چین (نه‌مین، محمود، 2021، 122؛ البامرنی، 2008، 190 – 193).

پشتهی ره‌ژنامه‌یا (جمهوریه‌ت) یا تورکی ب به‌لافه‌کرنا نوچه‌یی ده‌ستگرتن ل سه‌ر سه‌روکی باندی ئورون بین تورکی ل باژیری سیرت ل تورکیا رابوو، کو ب کارئ برنا چه‌کی ب قاچاغی بو بارزانین ل باکووری عیراقی رابوویین ئه‌و تاوانبار ژنی نه‌قه‌ بوون: عه‌بدولکه‌ریم و عومه‌ر و صادق و نیسماعیل ئورون (الایام، ع 113، 28 اب 1962)، له‌ورا ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی ئیکسه‌ر گومانی ب نه‌میریکا ده‌بته‌ ل ده‌می به‌لافه‌کرنا نوچه‌یان ب ریکا نێزگه‌هی مۆسکو ئه‌قان کریاریت ل کوردستانه‌ی ده‌ینه ره‌ویدان دنیخته‌ ستویی نه‌میریکا و نینگلیزاندا، ب تایه‌ته پشتهی عیراقی ب چه‌کی ئاسمانی هیزشی یاخییویان ل گونده‌کی ل تورکیا کری و فره‌که‌یه‌کا تورکی رابوو ب ئیخستنا فره‌که‌یا هیزین عیراقی و ئه‌و پیکدادانین سنووری ئه‌وین دناقبرنا عیراقی و تورکیادا په‌یدا دبن و بکارهینانا ئه‌ردی تورکیا ب شیوه‌یه‌کی نه‌ینی بو هاریکاریکرنا کوردان، عه‌بدولکه‌ریم قاسم سور بوو ل سه‌ر بچوونا خوه کو حکوومه‌تا تورکیا ریکه‌ دده‌ته هیزین سه‌ربازین نه‌میریکی ژبو هاریکاریکرنا کوردان ژ لایئ دانا چه‌که‌یه‌ ب ریکا سنوران (ملوک، 2017، 545؛ زیدان، 2017، 664).

له‌ورا ره‌ژنامه‌یا (العهدالجديد) ده‌ژمارا 25 ئه‌یلوولا 1961 راپورته‌ک به‌لافه‌کر، و تیدا دیارکر: "نێزگه‌هی مۆسکو ل شه‌فا بووری دیارکربوو، پشتهی ئه‌و ره‌ویدانین دناقبرنا عیراقی و تورکیا دا

عیراقی، بتنی ژ ئالیبی راگه‌هاندنی پارتا کومونستان عیراقی یا نه‌ینی د به‌لافه‌کرنا هنده‌ک به‌لافه‌کاندا لایه‌نگریا شه‌ر مه‌شا کوردی کر بوون (زیدان، 2017، 664 – 665)، له‌ورا ره‌ژنامه‌یا (الفجرالجديد) ده‌چهن‌دین ژماره‌یین ره‌ژنامه‌یدا گوتار ل سه‌ر بابه‌تی به‌لافه‌کان ل ژیر نافونیشانی" اهداف التعاون بين دول الاستعمار و الفوضوية: ئارمانجین هه‌فکاری دناقبرنا ده‌وله‌تین داگیرکار و ئازاوه‌گیر" به‌لافه‌کربوون، و تیدا به‌لافه‌کا کومونستی ب نه‌قی شیوازی به‌لافه‌کربوو" ل سه‌ر نه‌وی زورداریا نه‌ته‌وه‌یی ئه‌وا گه‌لی کورد تووشبووی وه‌ک ره‌وویه‌ک ژ ره‌وویین زورداریا مافان و ئازادیا دیموکراتی یا گه‌لی، نه‌ق بزاقین سه‌ربازی بین حکوومی نه‌وین ب دژی بارزانین ب شیوه‌یه‌کی ئیکسه‌ر کاریکر ل سه‌ر جه‌ماوه‌ری کر و ب نه‌گه‌ری هندئ بارئ نه‌ ئارامی ل کوردستانه‌ی به‌لافه‌بوو" و هه‌ر د نه‌قان به‌لافه‌کاندا په‌سنا مه‌لا مسته‌فا بارزانی کربوو، نه‌گه‌ری په‌سکرنا ئه‌وی ژ لایه‌نی کومونستان؛ چونکی مه‌لا مسته‌فا بارزانی چه‌ند سالان ل ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی ژیاوو، له‌ورا ره‌ژنامه‌یا (الفجرالجديد) دزایه‌تیا نه‌قان به‌لافه‌کان کربوو و دگوتارین خوه دا دیارکربوو، پارتا کومونست یا نه‌ینی عیراقی پشتگیریا مه‌لا مسته‌فا بارزانی و ده‌وله‌تین داگیرکاری دکه‌ت و خوه ب سه‌ره‌قه‌ ب دژی داگیرکاری و ده‌وله‌تین نه‌وی دیاردکر، به‌لی ب به‌لافه‌کان خوه پشته‌قانی بزاقین یاخییوونئ دکه‌ت و بی دووبه‌رکه‌یی دناقبرنا کوردان و عه‌رمباندنا به‌لافه‌ دکه‌ت، دیسان ل نه‌قیرئ دیاردبیت پشتهی ده‌ره‌که‌قنا عیراقی ژ په‌مانین داگیرکاری ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی هه‌ولا به‌رفه‌هکرنا باندورا خوه ل ره‌ژه‌ه‌لاتا نا‌قین کربوو، له‌ورا هه‌ولدا مفا‌بی ژ بی لایه‌نی عیراقی وه‌ر بگرت و پشتگیریا نه‌قی بی لایه‌نی ب هه‌می ریکان دکر، دا نوکه‌ر و ده‌وله‌تین داگیرکه‌ر وه‌ک نینگلیز و نه‌میریکان دویره‌بخت، به‌لی ل نه‌قیرئ کومونستان به‌ره‌وفا‌زی کربوو نه‌وژی ده‌سته‌ی خوه کربوونه دگهل ده‌سته‌ی ده‌وله‌تین داگیرکاری ژبو توله‌کرنی، له‌ورا ب پشتگیریا شه‌ر مه‌شا کوردی ل باکووری عیراقی رابوو (الفجرالجديد، ع500، 19 ایلول 1961؛ ع501، 20 ایلول 1961؛ ع503، 22 ایلول 1961؛ ع505، 25 ایلول 1961؛ ع507، 27 ایلول 1961).

سه‌ره‌رایی نه‌قی چه‌ندئ هه‌می ل کونگره‌یا 23 ئه‌یلوولا 1961 په‌رسیار ژ عه‌بدولکه‌ریم قاسمی هاتبووکرن ئه‌و ژنی: نه‌ری ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی گریدانه‌ک ب بزاقا باکووریه‌ هه‌یه؟ قاسم ره‌تدکه‌ت و دبیزیت نه‌خیر، و من چه‌ به‌لگه‌ نینن کو ئیکه‌تیا سو‌قیه‌تی ل پشته‌ نه‌قی بزاقی بیت به‌لی به‌لگه‌ من بین

بارزانی دابوو نیاسین، سەرەراییی ھندی کو ئەف شورەشە، شورەشەکا سەرتاسەری یا کوردستانی بوو پتیریا تەخ و چینی جیاواز یێن کوردستانی پشکداری د ئەفی شورەشیدا کربوو.

5- خالا ژ ھەمیان گرنگتر ئەو ھەموو حکومەتا قاسمی شورەشا کوردی تومەتبار دکر کو دەیتە پشتەفانیکن ژ لایێ بەریتانیا و ئەمریکا ژ لایەکی و سوڤیەتی ژ لایەکی دیتەر، ئەف چەندە ژ نا گونجیت دگەل لوجیکی؛ چونکی ئەف وەلاتە د قوناغا شەری ساردا بوون دگەل ئیک.

8. نیستا ژیدەران 8,1: رۆژنامە

الفجر الجدید، ع 500، 19 ایلول 1961؛ ع 501، 20 ایلول 1961؛ ع 503، 22 ایلول 1961؛ ع 504، 24 ایلول 1961؛ ع 505، 25 ایلول 1961؛ ع 507، 27 ایلول 1961؛ ع 509، 29 ایلول 1961؛ ع 514، 5 تشرین الاول 1961.

الثورة، ع 707، 24 ایلول 1961؛ ع 708، 25 ایلول 1961؛ ع 710، 27 ایلول 1961؛ ع 1001، 21 ایلول 1962.

الزمان، ع 7240، 24 ایلول 1961.

المبدأ، ع 14، 23 ایلول 1961.

المنار، ع 2147، 24 ایلول 1961؛ ع 2148، 25 ایلول 1961؛ ع 2149، 26 ایلول 1961؛ ع 2151، 30 ایلول 1961؛ ع 2153، 2 تشرین الاول 1961؛ ع 2155، 5 تشرین الاول 1961؛ ع 2156، 6 تشرین الاول 1961.

الشرق، ع 557، 15 اب 1962؛ ع 567، 27 اب 1962.

صوت العرب، ع 135، 30 کانون الاول 1965.

العهد الجدید، ع 510، 27 اب 1962؛ ع 535، 24 ایلول 1962؛ ع 542، 2 تشرین الاول 1962؛ ع 543، 3 تشرین الاول 1962؛ ع 536، 25 ایلول 1962.

الایام، ع 112، 27 اب 1962؛ ع 113، 28 اب 1962.

الوحدة، ع 4، 4 حزیران 1962.

8,2: پەرتووکی ب زمانی کوردی

ئەحمەد، ئەزاد علی، 2009. پارتی دیموکراتی کوردستان لە نیوان کۆتەک و تەسلیم بووندا 1961 – 1962، ھولێر.

بارزانی، مسعود، 2004. بارزانی و بزوتتەوی رزگارێخوازی کورد شۆرشێ ئەیلوول 1961 –

1975، بەرگی سنیەم، بەشی دووم، ھولێر.

رحمانی، وریا، 2013. شۆرشێ ئەیلوول لە بەلگەنامە نەینیەکانی ئەمریکادا، تاران.

کوچێرا، کریس، 2011. کورد لە سەدەوی نۆزدە و بیستەمدا، وەرگێران: ھەمە کەریم عارف، چ 6، ھولێر.

ئەمین و محمود، فاروق محەمەد محەمەد و ئیدریس محەمەد، 2021. شۆرشێ ئەیلوول لە مەلانی ھەریمی و نیودەولەتیدا 1961 – 1975، شورەشا ئەیلوولی

وەرچەر خاتەک د دیرۆکا سیاسی یا کوردی دا، دەوک.

8,3: پەرتووکی ب زمانی عەرەبی

ابراھیم، زاھدە، 1976. کشاف الجرائد والمجلات العراقية، مراجعة: عبدالحمید العلوجی، بغداد.

ایلول 1961؛ المنار، ع 2147، 24 ایلول 1961؛ ع 2148، 25 ایلول 1961).

بەلێ دبنەمادا ئارمانجا قاسمی ژ دەرکنا یاسا چاکسازییا چاندنی، نەبوو چاکسازییا ئابووری و جوئیاری بوو، بەلکو ئارمانجا ئەوی دا کونترۆلی ل سەر دەرەبەگان و شیخ و ناغایان ئەوین ژ ھولێن ئەوان دترسییان بکەن (عارف، 2011، 180 - 181). راستە ل دویف یاسا چاکسازییا چاندنی گەلەک ئەردی دەرەبەگان ژ دەستین ئەوان ھاتبوو دەر، لەورا ئەفە بوویە ئەگەر ھەر ل دەستینکی دەرەبەگ پشکداریی د شورەشا ئەیلوولیدا بکەن، بەلێ ل گورە ی گوتنا قاسمی کو دەرەبەگان داخوازییا پاشتیختنا بە لاقەکرنا ئەردان کربت جەئ شاشیی یە دبیت ھندەکان ئەف داخوازییە کربیت بەلێ نە ھەمییان؛ چونکە گەلەک ژ ئەوان بەردەوام دمیئە دگەل شورەشی ھەتا پستی ژ ناچوونا قاسمی.

بەلێ سەرەراییی ئەفان تومەتان ھەمییان د سەرھلانا شورەشا ئەیلوولا 1961 دا دیاردبیت ھەستی نەتەواپەتی ل دەف کوردان د ئەفی شورەشیدا پینشداچونەکا مەزن بخوڤە دیتوو، پتیریا گەجین خۆرتین ھوزین لایەنگرین حکومەتی و ئەفسەرین کورد یێن دناقا حکومەتا عێراقیدا دگەل پتیریا کوردان ژ ھەمی تەخ و چینی جیاواز ھەمی ھاتبوون دگەل شورەشی، ئەفە ئەوی چەندی رادگەھینت کو شەری ئەوان نەشەرەکی ھوزایەتیە وەک حکومەتا عێراقی ب ئەفی گوتنی شورەشی تاوانبار دکەت بەلکو شەرەکە ژ بو چارەنقیسی و قورتالیوونا ئەوان ژ زۆردارییا عێراقیە (دیشنر، 2014، 244؛ ئەحمەد، 2009، 23).

7. ئەنجام

پستی ب دوویماھیک ھاتنا فەکو لینی ئەف ئەنجامین ل خورای ھاتنە دیارکرن:

1- د فەکو لینییدا دیاردبیت شورەشا ئەیلوولی سەنگەکا مەزن ھەبوو، لەورا بوویە ئەگەر گەلەک بابەتین ئەوی سەر دەمی ل سەر ئەفی شورەشی بوون.

2- وەک دیار مەلا مستەفا بارزانی ھەولەکا مەزن کربوو ژ بو بدەستقەھینانا پالپینشتیا ھیزین دەرڤە بو شورەشا کوردی، دگەل ھندی شیاوو دەنگی خەلکی کوردستانی بگەھینت جیھانی.

3- حکومەتا عێراقی ل سەر دەمی قاسمی و رۆژنامەیین عێراقی ھەولەکا مەزن کربوون ژ بو کیمکرنا سەنگا سەرکردایەتیا شورەشا کوردی مەلا مستەفا بارزانی، لەورا گەلەک تومەت ل سەر کەسایەتیا ئەوی بە لاقە کربوون.

4- رۆژنامەیا عێراقی شورەشا ئەیلوولی ب بزافەکا تاکەکەسی و گریدایی ب کەسایەتیا مەلا مستەفا

Black, H. L. (1964). William Orville Douglas. *Yale Law Journal*.

9. پەراویز

(1) جریده الفجر الجدید: رۆژنامهیه‌کا سیاسی یا رۆژانهیه، ژ رۆژنامهیین كهفته دگه‌له‌ك ماومیاندا هاتبووده‌كرن، ل سالا 1961 تا 1962 ژ لایه‌نی محمه‌د ته‌ها فه‌یاز هاتبوو ده‌كرن، ب ناراسته‌یا ده‌سته‌ه‌لاتداریی و ذرایه‌تیا بزافا چه‌یره‌و ب نافوده‌نگ بوو، ل 26 چریا نیکی 1962 ژ لایه‌ی دادومری سەربازی بی گشتی بو ماومیه‌ك هاتبوو گرتن، پاشان ل سالا 1964 هاته‌ ده‌كرنه‌ و به‌رده‌وام بوو (بپی، 1976، 340).

(2) جریده‌ الثوره: رۆژنامهیه‌کا سیاسی یا رۆژانه بوو، ل 8 چریا نیکی 1958 ژ لایه‌ی ماموستا یونس ناڤی ل به‌غدا هاتبوو ده‌كرن، و عبیدوللا مومستەفا سەرنوسەری ئەوی بوو، ل ده‌ستینیکی دگه‌ل هزرین كۆمونیست بوو ب‌ه‌ل پاشان بنتی لایه‌نگریا هزرین قاسمی دكر (شكر، 2010، 296).

(3) جریده‌ الزمان: رۆژنامهیه‌کا رۆژانه یا سیاسی بوو ژ لایه‌ی ته‌وفیق سه‌مه‌انی ل به‌غدا هاتبوو ده‌كرن، هه‌تا پشته‌ی شوهرشا 14 تیرمه‌ه‌ی به‌رده‌وام هاتبوو ده‌كرن و مه‌حمود نیسه‌م‌اعیل سەرنوسەری ئەوی بوو (العزاوی، 2020، 95).

(4) جریده‌ المبدأ: رۆژنامهیه‌کا سیاسی یا رۆژانه‌یه، ل سالا 1959 ژ لایه‌ی داوود صایغ هاتبوو ده‌كرن نانكو زمانحالی پارتا كۆمونیست یا عیراقی یا نالیی ژینگه‌ه‌بووی بوو (شكر، 2010، 341).

(5) جریده‌ المنار: رۆژنامهیه‌کا سیاسی یا رۆژانه بوو، ل سالا 1955 ل به‌غدا هاتبوو ده‌كرن و پاشان ل به‌سه‌ره هاتبوو ده‌كرن، عبیدولعه‌زیز به‌ركات خودانی ئیتمیازی بوو، عبیدوللا خه‌یات محامی سەرنوسەری ئەوی بوو (بپی، 1976، 339).

(6) جریده‌ الشرق: رۆژنامهیه‌کا سیاسی بوو ل سالا 1961¹ ژ لایه‌ی عبیدوللا جابر ئەله‌عانی هاتبوو ده‌كرن (بپی، 1976، 419).

(7) جریده‌ صوت العرب: رۆژنامهیه‌کا سیاسی یا رۆژانه بوو ل 22 تیرمه‌ها 1964 ل به‌غدا هاتبوو ده‌كرن فه‌وزی عبیدولواحد سەرنوسەری ئەوی بوو، ب ناراسته‌یا نه‌ته‌میه‌یا نیكگرتی ب نافوده‌نگ بوو، ل 3 كانوونا نیکی 1967 هاتبوو ژ ناڤه‌رن (بپی، 1976، 344).

(8) جریده‌ العهد الجدید: رۆژنامهیه‌کا رۆژانه یا نه‌ته‌میه‌یه، ل سالا 1960 هاتبوو ده‌كرن، خودانی وئ پارێزەر زه‌کی ئەحمەد بوو (العزاوی، 2020، 96).

(9) جریده‌ الأيام: رۆژنامهیه‌کا سیاسی یا رۆژانه بوو، ل سالا 1962 ل به‌غدا ژ لایه‌ی عبیدولقادر ئەلبیراك هاتبوو ده‌كرن، و لایه‌نگریا حكومه‌تا قاسمی بوو دگه‌ل نیكگرتنا عه‌ره‌بی بوو (ابراهیم، 1976، 33؛ شكر، 2010، 321).

(10) جریده‌ الوحده: رۆژنامهیه‌کا سیاسی نه‌ینی بوو زمانحالی بزافا نه‌ته‌میه‌یین عه‌ره‌ب بوو، باسل ئەلكوبه‌یسی سەرنوسەری ئەوی بوو پشته‌ی شوهرشا 14 تیرمه‌ها 1958 ل عیراقی هاتبوو ده‌كرن به‌رده‌وام دبیت هه‌تا سالا 1963 ب‌ه‌ل د نه‌قی ماومیه‌دا جارا ب شۆیه‌یه‌کی ناشكه‌را ده‌ركه‌بوو و جاران ب شۆیه‌یه‌کی نه‌ینی (بپی، 1976، 330).

(11) نانا ئیلینۆر روزڤیلت دناڤه‌را سالین 1929 – 1932 نیكه‌مین خانما ویلایه‌تا نیویورك بوو، و دناڤه‌را سالین 1961 – (Winfield, B. H. (1990). *The Legacy of Eleanor Roosevelt*. 1962 به‌رپرسا دۆسه‌یا كاروبارین

العزاوی، خالد جاسم محمد و آخرون، 2020. انسكلوبیدیا الصحافه‌ العراقیه، ج 1، به‌غدا.

بپی، فائق، 1976. الموسوعة الصحفیه‌ العراقیه، به‌غدا. دیشنز، غنثر، 2014. الكرد شعب بدون دولة تاریخ وأمل، اربیل.

شكر، ملیح صالح، 2010. تاریخ الصحافه‌ العراقیه فی العه‌دین الملیکی والجمهوری 1932- 1967، بیروت.

مار، فیه‌بی، 2009. تاریخ العراق المعاصر العه‌د الجمهوری الأول، ج 1، به‌غدا.

البامرنی، مه‌ه‌فان محمد حسین، 2008. سياسة الاتحاد السوفیتی تجاه الحركة القومیة الكوردیة التحریریة فی كوردستان الجنوبيه‌ (1945 – 1968)، اربیل.

البناء، هاشم، 1962. من یحرك البارزانی، به‌غدا.

8,4: گوڤار ب زمانی كوردی

یوسف، فاخر حسن، 2017. "رنگه‌مانا شوهرشا نه‌یلوولی د رۆژنامه‌یا ئیتیلعه‌اتا یا ئیرانیدا 22 تیرمه‌ها 1961 - 14 تیرمه‌ها 1962"، گوڤارا زانکویا زاخۆ، پەربەندا 4، هژمارا 3.

8,5: گوڤار و به‌لافۆك ب زمانی عه‌ره‌بی

الحزب الديمقراطي الكوردستاني - العراق ، 1979. الطريق الحركة التحریریة الكوردیة التقرير السیاسی المصادق علیه من قبل كونفرانس الحزب المنعقد فی آب 1976 وقد اقره المؤتمر التاسع للحزب الديمقراطي الكوردستاني، تشرين الثاني 1979.

احمد، فرهاد محمد، 2017. "الفضیة، الكوردیة، فی اطار التنافس السوفیتی - الأمريكي 1946 - 1975"، مجلة جامعة زاخۆ، مجلد 4، العدد 3.

بابلا، دلشاد م. صالح، 2017. "موقف جریده‌ ملیت Milliyet التركيبة من الحركة الكوردیة وثورة أيلول فی العراق (1958 – 1963)"، مجلة جامعة زاخۆ، مجلد 4، العدد 3.

زاید، محمود محمد، 2017. "ماهیه‌ ثورة أيلول فی الصحافه‌ المصریة علی عهد عبدالکریم قاسم (1961 – 1963)"، مجلة جامعة زاخۆ، مجلد 4، العدد 3.

زیدان، أحمد سعید السید، 2017. "ثورة أيلول الكوردیة فی الصحافه‌ الأمريكيه‌ (1961 – 1963)، منشورات صحیفه‌ "Middle East Journal" نموذجاً"، مجلة جامعة زاخۆ، مجلد 4، العدد 3.

ملوك، فایزه‌ محمد محمد حسن ، 2017. "رؤیة صحیفه‌ التایمز البریطانیة لحركة أيلول الكوردیة (1961 – 1975)"، مجلة جامعة زاخۆ، المجلد 3، ع 3.

عبود شبر، "لقد انتصر العراق فأیة فنة اندحرت"، جریده‌ المنار، ع 2151، 30 ایلول 1961 ، ع 2153، 2 تشرين الاول 1961، ع 2155، 5 تشرين الاول 1961؛ ع 2156، 6 تشرين الاول 1961.

محمد و جواد، الهام صالح و سعاد حسن، 2023، "الموقف البریطانی من الازمة العراقیة – الكوبتیة 25 حزيران 1961 – 10 تشرين الاول 1961"، مجلة جامعة دهوك، المجلد 26، ع 1.

8,6: گوڤار ب زمانی نینگلیزی

Winfield, B. H. (1990). *The Legacy of Eleanor Roosevelt. Presidential Studies Quarterly*, 20 (4).

